

u Beogradu. O Tondinievu radu u Srbiji svjedoče brojna pisma koja Rita Tolomeo objavljuje upravo u ovoj knjizi. Godine 1884. Tondini je u Nišu otvorio kapelu i školu za katolike, a potom to isto i u Kragujevcu. Time je učinio veliku uslugu radnicima katolicima koji su tada u velikom broju nadirali u Srbiju, koja se naglo počela industrijalizirati a nije imala svoje vlastite iskusne radničke sile. Budući da se mnogima Tondiniev rad nije svidio, Tondini je morao 1885. napustiti Srbiju.

Korespondencija između Strossmayera i Tondinia svjedoči o Tondinievu djelu u Srbiji, o njegovim pothvatima u prilog skupljanja katoličkih vjernika i podizanja kapela i škola po gradovima u kojima je bilo mnogo katolika, mahom radnika iz susjedne Austro-Ugarske Monarhije. Pisma svjedoče i o daljnjem Tondinievu zalaganju oko sklapanja konkordata između Svete Stolice i Crne Gore (koji je bio sklopljen 1886. godine). Međutim Tondiniev boravak u Đakovu kod biskupa Strossmayera i njegovo djelovanje nije odgovaralo nekim protivnicima Katoličke Crkve, pa su oni nagovorili austro-ugarske vlasti da onemoguće Tondinijev daljnji boravak na području austrougarske države, što one konačno i učiniše, te je Tondini morao iz Đakova otputovati u London da ondje širi "Društvo molitve" za povratak Rusije u Katoličku Crkvu.

Godine 1894. Tondini je ponovno, u više navrata, boravio u Rusiji, gdje je održao niz predavanja o reformi Julijanskog kalendara i izboru jeruzalemskog meridijana. Godine 1897. boravio je i u Rumunjskoj, gdje je također držao predavanja o uvođenju novog kalendara. Poslije toga boravi u Bugarskoj, a iz Bugarske putuje preko Hrvatske, gdje mu je dozvoljeno da nakon mnogo godina u siječnju 1900. opet posjeti đakovačkog biskupa J. J. Strossmayera, s kojim je kroz sve te godine neprestano bio u pismenoj vezi.

Pisma koja su u ovoj knjizi objavljena potječu iz Biskupijskog arhiva u Đakovu, pohranjena u JAZU u Zagrebu, iz fonda "Tondini", pohranjena u Arhivu barnabita u Rimu, te iz fonda "Bečke nuncijature" koji se čuva u Tajnom vatikanskom arhivu u Rimu. Iz fonda "Strossmayer" Rita Tolomeo objavila je 90 pisama (pet je pisama izostavila), 80 pisama iz fonda "Tondini" te pet pisama iz fonda Nuncijature. Iz Tondinieva dnevnika, koji se također čuva u Arhivu barnabita u Rimu, objavila je tekst nekih brzojava.

Spisateljica je primijenila kriterij potpune vjernosti i poštivanja teksta, sačuvala je sve ortografske osobitosti, pa čak i slučajne pogreške ili previde, a svaku je nadopunu teksta popratila bilješkom.

Objavljivanje korespondencije Strossmayera i Tondinia pothvat je koji treba pohvaliti, jer svima koji proučavaju zbližavanje istočnih i zapadnih kršćana donosi mnoge nove podatke.

Adalbert Rebić

Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Analecta Croatica christiana, sv. XVIII, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1984, stranica 200.

Naša poznata povjesničarka dr. Lelja Dobronić pružila nam je u ovoj monografiji vrlo važne podatke o djelovanju viteških redova u Hrvatskoj. Riječ je o templarima i o ivanovcima. O njima ne postoji dosad opsežna literatura. O

templarima, naprimjer, napisao je standardno djelo Ivan Kukuljević Sakcinski ("Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj", JAZU 1886). Spominju ih zatim i naši povjesničari kad obrađuju određene epohe naše povijesti.

Templare različito nazivaju: crkvenjaci, božjaci i hramovnici. U latinskim dokumentima njihovo pravo ime glasi "milites Templi" (hrv. "vojnici Hrama"), dakle "vitezovi Hrama". Skaćeni im je naziv jednostavno "templarii", odakle dolazi općeprihvaćen naziv *templari*.

Redovnici templari nastali su u Svetoj zemlji, u 12. stoljeću, za vrijeme križarskih ratova i osvajanja Svete zemlje. Budući da im je jeruzalemski kralj Baudouin II. dao smještaj u svojoj palači uz nekadašnji Salomonov hram, bili su nazvani *templarima*. Prvotni im je zadatak bio da zaštićuju kršćanske hodočasnike koji dolaze u Svetu zemlju. Kasnije su svoje djelovanje proširili i na borbu protiv nevjernika. Brzo su se raširili ne samo po Palestini nego i po Evropi, osobito po Francuskoj. Kad je Palestina opet pala u ruke muslimana, viteški redovnici templari izgubili su u Palestini razlog opstojanja, pa su se onda prebacili u Evropu. A budući da su se najviše raširili u Francuskoj, to je za njih bilo kobno: naime francuski kralj Filip Lijepi uništio ih je jer se bojao njihova utjecaja.

U našim su se krajevima templari pojavili u vrijeme između drugog i trećeg križarskog rata. Premda nema mnogo povijesnih izvora prema kojima bi se moglo dobiti uvid u djelovanje i ulogu templara u Hrvatskoj, ipak je Lelja Dobronić uspjela vješto sabrati vijesti iz pojedinih isprava, pa nam je u ovoj monografiji dala kakvu-takvu predodžbu o tim već davno nestalim vitezovima-redovnicima. Po imenima se dade zaključiti da je većina templara u Hrvatsku, pa i u Ugarsku, dolazila iz zemalja romanskih jezika, osobito iz francuskih pokrajina. Jedan od nastarijih samostana templara bio je u Vrani: darovao ga je templarima hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir. Međutim u sjevernoj Hrvatskoj, u pokrajinama između rijeka Save i Drave, postojali su već odranije templarski samostani (Glogovnica, Zelina, Dugo Selo-Božjakovina, Gora, Kupa, Našice, Nova Ves, Zagreb i drugdje).

Ivanovci su također viteški red i osnovani su također u hospitalu, u Jeruzalemu. Kasnije su prešli na otok Rodos, gdje se prozvaše *rodski vitezovi*, a potom na Maltu, gdje se prozvaše i još do danas zovu *malteški vitezovi*. Danas imaju svoje središte u Rimu. Razvijali su karitativni rad dvorenja hodočasnika u konačištima i njegovanja bolesnika i ranjenika u Svetoj zemlji. Za svoj rad bili su bogato obdarivani posjedima i raznim povlasticama ne samo na Bliskom istoku već i širom zapadnoevropskih kršćanskih zemalja. U Evropi su ivanovci postali snažna društvena i politička institucija. Počeci ivanovaca u Ugarskoj i Hrvatskoj padaju u prvo doba reda (12. st.), dok su upravu imali u Jeruzalemu. "Zlatno doba" ivanovaca u našoj zemlji podudara se s njihovim postojanjem na Rodosu (uglavnom 14–15. st.). Kad su naši krajevi padali pod Turke a ivanovci već bili na Malti, nestali su iz naših krajeva.

U Hrvatskoj su ivanovci doživjeli pravi procvat onda kad su templari bili ukinuti, pa su oni ostali jedini viteški red i naslijedili imanja templara. Prvi put se u našim krajevima pojavljuju zajedno s templarima: bosanski ban Borić

darovao im je Gornji sv. Martin (oko 1160). Tijekom 12. i 13. stoljeća nalaze se jugozapadno od Varaždina, podno Ivančice i oko Ivanca, zatim u Turopolju, u Sinju i oko Splita i drugdje. Neki pisci drže da ih je bilo i u Srijemu (mjesto Banoštor). Svakako ih je bilo u više naselja po Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj. Najglasovitiji od ivanovaca bijahu prior Ivan od Paližne i Petar Berislavić, kojima je u zagrebačkoj katedrali podignut spomenik.

Monografija o vitešim redovima u Hrvatskoj vrlo je vrijedan i bogat doprinos našoj hrvatskoj historiografiji. Njome je osvjetljeno ne samo pitanje viteških redova nego i jedno vrlo zanimljivo razdoblje naše nacionalne povijesti.

Adalbert Rebić Rohitscher

Zdenko SKENDER, *Lađevac*, Župni ured Lađevac i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985, stranica 175.

Knjiga o Lađevcu diplomski je rad Zdenka Skendera, svećenika i župnika u Lađevcu, pri Katedri crkvene povijesti Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. U knjizi pisac govori o prošlosti i sadašnjosti Korduna a posebno župe Lađevca. Prikazuje stoljeća borbe, slavne prošlosti koja se duboko i neizbrisivo usjekla u biće Lađevčana i Kordunaša općenito.

Pisac najprije razlaže geografski i povijesni položaj Lađevca u okvirima Hrvatske, Vojne krajine, Korduna i posebno Slunjske krajine. Prikazuje kako je Lađevac nastao, koji su ga narodi kroz prošlost nastanjivali, kako se hrvatski narod uspio sačuvati i održati pred brojnim napadačima u prošlosti.

Posebnu pozornost pisac poklanja nastanju i razvijanju župe sv. Jurja u Lađevcu: opisuje povijest župne crkve, župnih kapela i kapelica, groblja, život i djelo bivših župnika i kapelana i uopće duhovna zvanja u Lađevcu, kojih uvijek bijaše velik broj.

Svoj diplomski rad o župi u kojoj godinama djeluje Skender piše s ljubavlju i požrtvovnošću, koje se zrcale na stranicama knjige. Pisac osobito skreće čitateljevu pozornost na strahovite tegobe, stradanja, muke i patnje hrvatskog naroda u Lađevcu, i općenito na Kordunu. Hrvatski se narod u tom kraju morao boriti za svoj opstanak: za svoj zavičaj, za svoju vjeru i za svoje običaje. Skender je istražio sve izvore koji su mu bili dostupni te pokazao bogatu povijest Lađevca, sve od ilirskih, preko rimskih do slavenskih vremena. Knjigu je obogatio mnogim ilustracijama, slikama crkava i kapela, bivših župnika i kapelana u Lađevcu.

Objavljivanje ovakvog diplomskog rada vrlo je pohvalno. Tako taj rad postaje dostupan velikom broju čitatelja, prije svega samih Lađevčana koji će se očigledno zanimati za povijest svojega mjesta. A bit će od velike koristi, kao monografija, i svima koji proučavaju povijest našeg naroda i naših krajeva. Takve monografije predstavljaju neizostavne priloge u korist rasvjetljavanja naše bogate prošlosti.

Adalbert Rebić